

ΠΡΩΤΟΪΣΤΟΡΙΑ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΩΣ ΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

PROTOHISTORY – ARCHAEOLOGY
FROM ARCHAIC TO ROMAN ERA

ΑΡΧΑΙΑ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ ΤΗΣ ΠΑΛΙΚΗΣ

Ελένη Σ. Παπαφλωράτου

Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κεφαλληνίας και Ιθάκης

Η χερσόνησος της Παλικής στο δυτικό τμήμα της Κεφαλονιάς είναι η πλέον ευδιάκριτη γεωμορφολογικά περιοχή του νησιού. Χαρακτηρίζεται από μικρές εύφορες πεδιάδες, χαμηλούς αργιλώδεις λόφους στα νότια και λοφοσειρές στο δυτικό και στο βόρειο τμήμα της, ενώ η έντονα απόκρημνη δυτική πλευρά είναι σε πλήρη αντίθεση με την ήπια ανατολική ακτογραμμή. Η χερσόνησος της Παλικής, παρόλο που πλήττεται συχνά από έντονους σεισμούς, εξασφαλίζει στους κατοίκους της αυτάρκεια, καθώς διαθέτει πηγές πόσιμου νερού, εκτάσεις κατάλληλες για καλλιέργεια και βοσκή και απάνεμα αραξοβόλια για τη ναυσιπλοΐα. Για τους λόγους αυτούς, παρουσιάζει ίχνη ανθρώπινης παρουσίας ήδη από την παλαιολιθική εποχή, ενώ η κατοίκηση συνεχίζεται αδιάλειπτα έως σήμερα.

Η ονομασία της χερσονήσου της Παλικής προέρχεται πιθανότατα από την «Πάλη»¹, μία εκ των τεσσάρων πόλεων-κρατών του νησιού κατά την κλασική εποχή, η οποία έλεγχε, σύμφωνα με τα αρχαιολογικά και ιστορικά δεδομένα, όλη τη χερσόνησο².

Κατά την **προϊστορική** αποχή, εντοπίζονται επιφανειακά ευρήματα διάσπαρτα στη χερσόνησο, τόσο σε παράκτιες περιοχές, όσο και στην ενδοχώρα. Στο ακρωτήριο του Γέρο-Γόμπου αναφέρεται η εύρεση παλαιολιθικών εργαλείων³ χωρίς ωστόσο να δίνονται περαιτέρω στοιχεία στη σχετική βιβλιογραφία. Πιθανότατα προέρχονται από επιφανειακή έρευνα και περισυλλογή.

1. ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ, «Η Αρχαία Πάλη Κεφαλληνίας: γραπτές πηγές και αρχαιολογικά δεδομένα», *Σύμμικτα Παλικής*, τόμ. Α, εκδ. Ιακωβατείου Βιβλιοθήκης Ληξουρίου 2019, σσ. 229-232. Κατά μία άλλη εκδοχή, η ονομασία Παλική προέρχεται από τις αλυκές υπήρχαν στον κόλπο του Λειβαδίου. Βλ. Β. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, «Η Κεφαλονιά τον 16ο αι. κατά τους ελληνικούς και τουρκικούς πορτολάνους», *Κεφαλληναϊκά Χρονικά*, τομ. 7, 1998 σ. 102, σημ. 30.

2. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ 2,30.2. ΣΤΡΑΒΩΝΑΣ X, II, 13. Αναλυτικά για τα όρια των 4 πόλεων-κρατών βλ. ANDREAS SOTIRIOU, «Excavations at Kefalonia during 2005-2013», *Pharos* vol. 19 (1), 2013, p. 33, fig. 40.

3. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ, «Περιοχή των Πρόνων και η ανατολική ακτή της Κεφαλονιάς πριν από την ιστορία. Τοπογραφία της νήσου, κατάλογος των θέσεων και συμπεράσματα»,

Επίσης στη δυτική ακτή, νότια της Ιεράς Μονής Κηπουραίων, στη «Δρακοσπηλιά», ανασκαφική έρευνα της αρμόδιας Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας και Σπηλαιολογίας⁴, έφερε στο φως εγκατάσταση νεολιθικής εποχής με μεταγενέστερη λατρευτική χρήση.

Επιφανειακά ευρήματα εντοπίστηκαν στις παράκτιες θέσεις Βά(λ)τσα και Κουνόπετρα, καθώς και στο ύψωμα του Αγίου Γεωργίου⁵.

Βορειότερα, από την κορυφή του λόφου Καστέλι (Κουβαλάτων), ο πρώην προϊστάμενος της ΔΕ' Ε.Π.Κ.Α., Α. Σωτηρίου αναφέρει την περισυλλογή απολεπισμάτων πυριτόλιθων και μικρής ποσότητας χειροποίητης προϊστορικής κεραμικής⁶, ενώ πυριτολιθικά εργαλεία περισυλλέχθηκαν και γύρω από την περιοχή της Κοντογενάδας⁷. Εύρεση χειροποίητης προϊστορικής κεραμικής μαρτυρείται στην περιοχή του Αγίου Σπυρίδωνα Ληξουρίου⁸.

Στη θέση «Οικόπεδα» Κοντογενάδας⁹, μαρτυρείται ανασκαφικά η ΜΕ/ΥΕ εποχή. Ο Σπ. Μαρινάτος είχε ανασκάψει κατεστραμμένο ημικυκλικό – ελλειπτικό ταφικό περίβολο, τον οποίο αποδίδει με επιφύλαξη σε τύμβο, επί του οποίου είχαν στηθεί λαξευμένοι λίθοι, πιθανόν ως σήματα των τάφων, σε

Πρακτικά Συνεδρίου για τα Γράμματα, την Ιστορία και την Λαογραφία της Περιοχής των Πρόννων, Πόρος Κεφαλονιάς 2007, σ. 231, αρ. 2.

4. Γ.Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, «Σπηλαιολογικές έρευνες στην Κεφαλληνία», *Δελτίο Ελληνικής Σπηλαιολογικής Εταιρείας*, τόμ. XIX, τεύχ. 1, 1983-88, σ. 35-38. ΙΩΑΝΝΑ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ - ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΣΑΜΑΡΤΖΙΔΟΥ, «Δρακοσπηλιά», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμ. 60 (2005), τεύχ. Β2, σσ. 1219-1220. S. SAMARTZIDOU-ORKOPOULOU, «Drakospilia: une grotte culturelle aux confins occidentaux de Cephalonies», *Figurines de terre cuite en Medeterranee grecque et romaine* vol. 2 2015, pp. 465-699, I. ΜΟΣΧΟΣ, *ό.π.*, αρ. 5. ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ ΤΖΑΝΕΤΑΤΟΥ, «Η θρησκευτική λατρεία στην Κεφαλονιά και την Ιθάκη κατά την αρχαιότητα», *Κυμοθόη*, τόμ. 28, Αργοστόλι 2018, σσ. 145-6.

5. I. ΜΟΣΧΟΣ, *ό.π.*, αρ. 3, σ. 231. Επίσης ευρήματα εντοπίστηκαν κατά την έρευνα επιφανείας που διεξήχθη από τη ΔΕ' Ε.Π.Κ.Α. και τη Δ/ση του Α. Σωτηρίου και το Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Βλ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «ΔΕ' ΕΠΚΑ: Εκθέσεις εργασιών Ιουνίου 2006 - Ιούλιος 2014», *Αρχαιολογικό Δελτίο* (υπό εκτύπωση). Κ. ΣΜΠΟΝΙΑΣ - Κ. ΜΑΤΑΡΑΓΚΑ, «Η αρχαιολογική έρευνα επιφανείας του Ιονίου Πανεπιστημίου στην Παλική Κεφαλονιάς. Μεθοδολογικές παρατηρήσεις και πρώτα αποτελέσματα», *Ιόνιος Λόγος*, τόμ. Δ, εκδ. Ιονίου Πανεπιστημίου, Κέρκυρα 2013, σ. 304, 308.

6. ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «Νομός Κεφαλληνίας», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμ. 50 (1995), τεύχ. Β Χρονικά, σ. 246. I. ΜΟΣΧΟΣ, 2007, *ό.π.*, αρ. 7.

4. ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «Νομός Κεφαλληνίας», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμ. 51 (1996), τεύχ. Β Χρονικά, σ. 251.

8. ΜΑΡΙΑ ΠΕΤΡΙΤΑΚΗ, «Νομός Κεφαλληνίας», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμ. 40 (1985), Χρονικά, σ. 14. Κατά τη διάρκεια εσκαφικών εργασιών σε ιδιόκτητο ακίνητο, συλλέχθηκαν όστρακα διαφόρων περιόδων καθώς και τμήμα κίονα. I. ΜΟΣΧΟΣ, *ό.π.*, αρ. 10.

9. CHRISTINE SOUYOUDZOGLOU-HAYWOOD, *The Ionian Islands in the Bronze and Early Iron Age 3000-800 BC*, Liverpool 1999, pp. 43, 59. Ε. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ «Ο Σπυρίδων Μαρινάτος και η Χερσόνησος της Παλικής», *Κυμοθόη*, 2018, τόμος 28, σσ. 73-74. «Η Αρχαία Πάλη Κεφαλληνίας...», *ό.π.*, I. ΜΟΣΧΟΣ, *ό.π.*, σσ. 233-235, αρ. 9.

χρήση και κατά την ΥΕΙΠΓ περίοδο και τον συγκρίνει με εκείνους στη Λευκάδα.¹⁰ Ο Π. Καλλιγιάς¹¹ αναδημοσιεύοντας τη θέση θεωρεί ότι πρόκειται πιθανότατα για ΜΕ τύμβο και τον αντιπαραβάλλει με εκείνον που βρέθηκε στα Κοκκολάτα¹². Ο Α. Σωτηρίου¹³ ερευνώντας την περιοχή θεωρεί ότι εντάσσεται σε μια ευρύτερη εγκατάσταση προμυκηναϊκών χρόνων. Ανέσκαψε ελλειπτικό τοίχο, κατά μήκος του εσωτερικού μετώπου του οποίου ανοίγονται λάκκοι, το χείλος των οποίων ορίζεται με μικρότερους λίθους. Εν μέρει αποκαλύφθηκε βοτσαλωτό δάπεδο. Ο χώρος καλυπτόταν με θρυμματισμένα οστά ανθρώπων και ζώων και χρησιμοποιήθηκε και κατά τη μυκηναϊκή εποχή, όπως προκύπτει από μία ταφή.

Κατά τη ΥΕΙΠΓ περίοδο, παρατηρείται μία σημαντική αύξηση των εγκαταστάσεων σε ολόκληρο το νησί, που επιβεβαιώνεται κυρίως από τα πολλά και εκτεταμένα μυκηναϊκά νεκροταφεία, ενώ από τους σύγχρονους τους οικισμούς έχουν εντοπισθεί ελάχιστοι στην Κεφαλονιά και, μέχρι σήμερα, κανείς στην Παλική. Νεκροταφεία έχουν εντοπισθεί στην ενδοχώρα και στο κέντρο της χερσονήσου, σε δύο περιοχές: περίξ της Κοντογενάδας και πλησίον των Παρισάτων. Μυκηναϊκά ευρήματα εντοπίστηκαν για πρώτη φορά στην Παλική, ΒΔ. της Κοντογενάδας στη θέση «Οικόπεδα», το 1920, όταν κάτοικος, παραδίδει στον Σπ. Μαρινάτο διάφορα χάλκινα αντικείμενα¹⁴, κοσμήματα¹⁵ και κεραμική της ΥΕ ΙΙΒ/ΙΙΙΑ1 περιόδου¹⁶. ΝΔ

10. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, «Αι ανασκαφαί Goekoop εν Κεφαλληνία», *Αρχαιολογική Εφημερίς*, Αθήνα 1932, σσ. 10-14, εικ. 16.

11. ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΛΛΙΓΙΑΣ, «Κεφαλληνιακά Γ'. Από την Προϊστορική Κεφαλλονιά», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών*, τόμ. ΧΙ, 1977, σ. 119. Πιθανολογεί την ύπαρξη ΜΕ τάφων, που σχετίζονται με το ελλειπτικό, πεταλόσχημο, ταφικό κτίσμα, επαναλαμβάνοντας την υπόθεση του Μαρινάτου για ύπαρξη μικρού ταφικού τύμβου.

12. Θεωρεί ότι υπάρχουν περισσότεροι του ενός τύμβοι της Μεσοελλαδικής εποχής, που επαναχρησιμοποιήθηκαν στους Μυκηναϊκούς χρόνους.

13. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, *ό.π.* ΑΔ 1995, σ. 243, ο ΙΔΙΟΣ, *ό.π.* ΑΔ 1996, σσ. 249-250, 251. Ο ΙΔΙΟΣ, «Νομός Κεφαλληνίας», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμ. 52 (1997), τεύχ. Β, Χρονικά, σ. 310. Ο ΙΔΙΟΣ, «Νεώτερα στοιχεία της αρχαίας μνημειακής τοπογραφίας της νήσου Κεφαλονιάς», *Πρακτικά Στ' Διεθνούς Πανιόνιου Συνεδρίου, Ζάκυνθος 2000*, τόμ. Α', σσ. 117-120, εικ. 11, 12.

14. Όπως μαχαίρια, σμίλη, μονόστομος πέλεκυς, περόνες, τμήματα χάλκινων αγγείων. CH. SOUYOUDZOGLU-HAYWOOD, *ό.π.*, pp. 78-81.

15. Χρυσοί σφηκωτήρες, χάντρες από ημιπολύτιμους λίθους και γυαλί. CH. SOUYOUDZOGLU-HAYWOOD, *ό.π.*, pp. 83-4.

16. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, «Αρχαιολογικά έρευνα ανά την Κεφαλληνίαν», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμ. 6 (1920-1), Παράρτημα, σσ. 175-177, εικ. 2. CH. SOUYOUDZOGLU-HAYWOOD, *ό.π.*, pp. 43, 138-9, Ι. ΜΟΣΧΟΣ, *ό.π.*, σ. 234, αρ. 9. ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΦΩΡΑΤΟΥ, «Ο Σπυρίδων Μαρινάτος...», *ό.π.*, σσ. 78-79. ΟΛΥΜΠΙΑ ΒΙΚΑΤΟΥ, «Σπυρίδων Μαρινάτος. Η ζωή και το έργο του», *Σύμμικτα Παλικής*, τόμ. Α, εκδ. Ιακωβατείου Βιβλιοθήκης Ληξουρίου 2019, σσ. 152-154.

της θέσης αυτής, ο Σπ. Μαρινάτος ανασκάπτει τρεις λαξευμένους στο φυσικό βράχο συλημένους τάφους, στις θέσεις «Χαλικιάς», «Πλάκες» και στους «Μηνούς». Η ανασκαφή των τάφων της Κοντογεννάδας είναι ιδιαίτερα σημαντική ως προς τα ταφικά έθιμα της Μυκηναϊκής περιόδου, καθώς ανευρέθηκε λίθινη λάρνακα¹⁷ στον Τάφο Α, η οποία εκτίθεται στο Μουσείο Αργοστολίου και ανιχνεύονται νέα στοιχεία για την αρχιτεκτονική των θαλαμωτών τάφων.

Στα νοτιοανατολικά της Κοντογεννάδας, στο ύψωμα «Πλακιώτικο» ή «Σχινωτό βουνί» περισυλλέχθηκαν μερικά χειροποίητα όστρακα χρονολογούμενα από την αρχή της Χαλκοκρατίας¹⁸. Ο Σπ. Μαρινάτος ανέσκαψε μικρό ημιτελή, θαλαμωτό τάφο και αργότερα η ΔΕ' Ε.Π.Κ.Α. υπό τη διεύθυνση του Α. Σωτηρίου¹⁹ και η ΕΦ.Α.ΚΕΦ., υπό τη διεύθυνση της Ολ. Βικατού, ερεύνησαν τρεις συλημένους θαλαμωτούς τάφους²⁰, ενώ τα τελευταία χρόνια είναι σε εξέλιξη γεωφυσική έρευνα σε συνεργασία με το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο²¹ και το Orange Coast College.

17. Η λάρνακα, με αρ. ευρετηρίου ΜΑ 1589 εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αργοστολίου. Είναι από ασβεστόλιθο, μμείται ξύλινα πρότυπα και έχει στις γωνίες τέσσερις παραστάδες, οι οποίες σχηματίζουν τα πόδια. Μήκος 1,55μ. πλάτος 0,35 μ. ύψος 0,75 μ. Ι. ΜΟΣΧΟΣ, *ό.π.*, αρ. 8. Ο ΙΔΙΟΣ *Οδηγός Αρχαιολογικού Μουσείου Αργοστολίου*, ΣΤ' ΕΠΚΑ 2000, σ. 12.

18. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, «Ανασκαφαί εν Κεφαλληνία», *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας*, Αθήνα 1951, σσ. 185-186. Ι. ΜΟΣΧΟΣ, «Περιοχή των Πρόννων και η ανατολική ακτή της Κεφαλονιάς...», *ό.π.*, αρ. 12. Ε. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ, «Ο Σπυρίδων Μαρινάτος...», *ό.π.*, σ. 79. Ο. ΒΙΚΑΤΟΥ, «Σπυρίδων Μαρινάτος, Η ζωή και το έργο του», *ό.π.*, σ. 155.

19. ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «ΔΕ' ΕΠΚΑ», 2000-2010 Από το ανασκαφικό έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων, ΥΠ.ΠΟ.Τ. 2012, on line στο: <https://www.culture.gr/anaskafes/index.html>, Α. ΣΟΤΙΡΙΟΥ, «Excavations at Kefalonia during 2005-2013», *ό.π.*, p. 3. ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ - ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ - ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΣΚΟΣ - ΕΛΛΗ ΤΖΑΝΝΗ, «Μυκηναϊκή Κεφαλονιά: οι πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες στο νησί», *Πρακτικά Α' Συνεδρίου για το Αρχαιολογικό Έργο στη ΒΔ Ελλάδα και στα Ιόνια Νησιά*, (Ιωάννινα 2014), εκδ. ΤΑΠΑ 2018, σσ. 757-766.

20. ΟΛΥΜΠΙΑ ΒΙΚΑΤΟΥ, «Το έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κεφαλληνίας 2015-2017», *Κυμοθήκη*, τόμ. 28, Αργοστόλι, 2018, σ. 18, εικ. 6. ΟΛΥΜΠΙΑ ΒΙΚΑΤΟΥ - ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ, «Εφορεία Αρχαιοτήτων Κεφαλληνίας: χρονικά ετών 2014-2015», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, Αθήνα (υπό έκδοση). Οι ΙΔΙΕΣ, «Το έργο της ΕΦΑΚΕΦ: οι πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες της Εφορείας και οι εργασίες αντιμετώπισης των προβλημάτων μετά τους πρόσφατους σεισμούς», *Πρακτικά του Β' Συνεδρίου για το Αρχαιολογικό Έργο στη ΒΔ Ελλάδα και στα Ιόνια Νησιά*, Ιωάννινα 2017 (υπό έκδοση).

21. Βλ. εδώ, G. APOSTOLOPOULOS, J.R. UNDERHILL, G. AMOLOCHITIS, J. CRAWSHAW, S. KARIZONIS, O. VIKATOU, E. PAPAFLORATOU «Geophysical survey at the Kimaria archaeological site in Cephalonia Island"/Γεωφυσική έρευνα στην αρχαιολογική θέση Κιμαριά στην νήσο Κεφαλονιά», *Πρακτικά ΙΑ Διεθνούς Πανιόνιου Συνεδρίου*, Αργοστόλι 2018, σσ. 157-166.

Το δεύτερο σημαντικό μυκηναϊκό νεκροταφείο εντοπίζεται βόρεια των Παρισάτων, όπου στη βόρεια κλιτύ του λόφου του «Αγίου Αντωνίου», ο Σπ. Μαρινάτος ανέσκαψε έναν συλημένο θαλαμωτό μυκηναϊκό τάφο²². Το 2016 η ΕΦΑ Κεφαλληνίας ερεύνησε έναν, επίσης συλημένο θαλαμωτό, τάφο στα νοτιοανατολικά του προηγούμενου, χωρίς όμως ταφικούς λάκκους²³. Εντοπίστηκαν ωστόσο ενδείξεις της συνήθους πρακτικής «ηρωολατρείας» ή προγονολατρείας στα περιβάλλοντα των μυκηναϊκών τάφων, καθώς συλλέχθηκαν πήλινα υφαντικά βάρη (πυραμιδόσχημες αγνύθες) και τμήμα πήλινου προσωπίου γυναικείας μορφής σε κατατομή.

Στο χαμηλό λόφο του Αγίου Γεωργίου (ύψ. 150 μ.), στα βόρεια του μυκηναϊκού νεκροταφείου των Παρισάτων, έχει εντοπισθεί μυκηναϊκή κεραμική (όστρακα ανοικτών μυκηναϊκών αγγείων)²⁴.

Οι δύο παραπάνω θέσεις είναι σημαντικές, καθώς αφενός εντοπίζονται οργανωμένα μυκηναϊκά νεκροταφεία, αφετέρου τόσο στην Κοντογενάδα, όσο και τους συνεχόμενους λόφους του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Αντωνίου, ίχνη χρήσης και κατοίκησης εντοπίζονται μέχρι και τα μεταβυζαντινά χρόνια²⁵. Επίσης, πρόκειται για θέσεις στρατηγικής σημασίας, καθώς έχουν οπτική επαφή μεταξύ τους και ελέγχουν μία ευρύτατη περιοχή

22. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, 1951, *ό.π.*, σσ. 185-6, εικ. 1. Στον θάλαμο ήταν λαξευμένοι τέσσερις ταφικοί λάκκοι, ενώ βρέθηκε τμήματα λίθινης σαρκοφάγου εντός ταφικού λάκκου. Βρέθηκε και αυτός συλημένος και η ανασκαφή του απέδωσε ένα ακέραιο σφαιρικό προχοΐδιο, το οποίο βρέθηκε σε έναν από τους λάκκους και λίγα όστρακα. Αν και ο Μαρινάτος αναφέρεται σε έναν τάφο, η νεώτερη βιβλιογραφία κάνει λόγο για δύο θαλαμωτούς τάφους, εκ των οποίων ο ένας ολοκληρωτικά συλημένος. ΣΟΥΥΟΥΔΖΟΓΛΟΥ-ΗΑΥΓΟΥΔ, 1999, *ό.π.*, p. 44 (αρ. 31), Ι. ΜΟΣΧΟΣ «Περιοχή των Πρόνων και η ανατολική ακτή της Κεφαλονιάς ...», *ό.π.*, σσ. 235-236, αρ. 11.

23. Ο. ΒΙΚΑΤΟΥ, «Το έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κεφαλληνίας 2014-2017», *ό.π.*, σ. 12. Ο. ΒΙΚΑΤΟΥ - Ε. ΠΑΠΑΦΩΡΑΤΟΥ, «Εφορεία Αρχαιοτήτων Κεφαλληνίας: χρονικά ετών 2014-2015», *ό.π.*, (υπό έκδοση). ΟΙ ΙΔΙΕΣ, «Το έργο της ΕΦΑΚΕΦ: οι πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες της Εφορείας και οι εργασίες αντιμετώπισης των προβλημάτων μετά τους πρόσφατους σεισμούς», *ό.π.* (υπό έκδοση). Πεισυλλέχθηκαν διάσπαρτα οστά τουλάχιστον 8 νεκρών καθώς και οστά ζώων.

24. Ι. ΜΟΣΧΟΣ, «Περιοχή των Πρόνων και η ανατολική ακτή της Κεφαλονιάς ...», *ό.π.*, σ. 231, αριθ. 1.

25. Στον λόφο του Αγίου Αντωνίου, σώζονται λείψανα της ομώνυμης εκκλησίας καθώς και μεσαιωνικού μονοπατιού (Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «ΔΕ' ΕΠΚΑ: Εκθέσεις εργασιών Ιούλιος 2006 - Ιούλιος 2014», Αρχαιολογικό Δελτίο (υπό εκτύπωση), ενώ το ύψωμα του Αγίου Γεωργίου είναι κηρυγμένος αρχαιολογικός χώρος (ΦΕΚ 176/Β/21-4-1982) καθώς έχουν αποκαλυφθεί κατά τις ανασκαφές της τότε αρμόδιας θής Ε.Β.Α., ερείπια του προσεισμικού σχολείου, επτανησιακού τύπου βασιλική του 1851, κτισμένη πάνω σε παλαιότερα θεμέλια, δεύτερη βασιλική διαστάσεων 8x16μ., το υλικό της τοιχοποιίας της οποίας προέρχεται από αρχαιότερο κτίσμα, καθώς και δεξαμενή, θεμέλια κτηρίου (πιθανόν Επισκοπής) και αψίδα ναού ίσως από την προσεισμικό ναό του Αγίου Γεωργίου. Βλ. ΔΙΑΜΑΝΤΩ ΡΗΓΑΚΟΥ, «Νομός Κεφαλληνίας», Αρχαιολογικό Δελτίο, τόμ. 39 (1984) Β' Χρονικά, σσ. 114-5.

που εκτίνεται από τα παράλια, την είσοδο του κόλπου έως και την ενδοχώρα.

Γενικές πληροφορίες για «προϊστορικές θέσεις» δίνονται χωρίς συγκεκριμένα στοιχεία για τη θέση Βλιχάδα, στο μυχό του κόλπου του Λιβαδίου, όπου ο Σπ. Μαρινάτος αναφέρει «λείψανα προϊστορικού πολιτισμού»²⁶, χωρίς ωστόσο καμία άλλη πληροφορία.

Η επόμενη χρονολογικά περίοδος που μαρτυρείται ανασκαφικά σε δύο σημεία στην Παλική είναι η **γεωμετρική**, γεγονός που πιστοποιεί ότι το νησί δεν ερημώθηκε μετά την πτώση των μυκηναϊκών βασιλείων. Στη θέση «Καραβοστάσι», βόρεια του λόφου της μετέπειτα κλασικής/ελληνιστικής ακρόπολης, αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα με δύο τεκμηριωμένες ανασκαφικά φάσεις (μέσα 8ου π.Χ. αι. και αρχές 7ου π.Χ. αι.), τα οποία δηλώνουν συγκροτημένους οικισμούς²⁷. Λίγο βορειότερα, στη θέση «Καραβοστάσι-Ριτσάτα», στα νότια του χειμάρρου Λούρου (Υπαπαντής) ανασκάφθηκε πρόσφατα από τη ΔΕ' ΕΠΚΑ χώρος σε χρήση από τη γεωμετρική έως και την ελληνιστική/ρωμαϊκή εποχή²⁸.

Επίσης, στα νότια του λόφου της ακρόπολης, σωστικές ανασκαφικές έρευνες σε δύο ιδιόκτητα ακίνητα κατέδειξαν εκτεταμένη χρονικά οικιστική χρήση, ενώ στο πρωιμότερο στρώμα εντοπίστηκε κεραμική γεωμετρικών-αρχαϊκών χρόνων²⁹.

Στα χρόνια που ακολουθούν, η εδραίωση του θεσμού των πόλεων-κρατών, οδηγεί στην ανάπτυξη των τεσσάρων πόλεων της Κεφαλονιάς. Ο πυρήνας της αρχαίας πόλης της Πάλης εντοπίζεται περίπου 1χλμ βόρεια της σημερινής πόλεως του Δηξουρίου, στην πεδιάδα που δημιουργήθηκε από προσχώσεις και είναι «το γονιμότερο και αξιολογότερο μέρος όλης της καλλιεργούμενης χώρας της Κεφαλληνίας»³⁰. Στα δυτικά δεσπόζει το ύψωμα Παλ(α)ϊόκαστρο ή

26. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, 1920-21, *ό.π.*, σ. 175.

27. ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «Νομός Κεφαλληνίας», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμ. 51 (1996) Β1, σ. 249. ο ΙΔΙΟΣ, «Νομός Κεφαλληνίας», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμ. 52 (1997), Β1, σ. 310. Β. D'AGOSTINO - Α. ΣΟΤΙΡΙΟΥ, «Campania in the framework of the earliest Greek colonization in the west», *In Euboica L'Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente*, Napoli 13-16 Novembre 1996, σ. 335-363. ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΟΤΙΡΙΟΥ, «Classical and Hellenistic Kephallonia: the Evolution of Four Major City-States», *Antonetti*, 2010, p.98. F. CREMA, *Le Isole Ionie dall'arcaismo all'età classica: tradizioni epiche e strutture storiche fra centralità e periferia nel mondo greco*, 2014 Διδακτορική διατριβή, σ. 90. Ε. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ, «Η Αρχαία Πάλη Κεφαλληνίας: ...», *ό.π.*, σσ. 241-242.

28. Συγκεκριμένα, στη θεμελίωση ενός εκ των τριών ελληνιστικών κτηρίων που αποκαλύφθηκαν, εντοπίστηκε γεωμετρική κεραμική, γεγονός που υποδεικνύει την κατοίκηση της περιοχής ήδη από τη γεωμετρική εποχή.

29. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, *ό.π.* ΑΔ 1996, σσ. 250-251.

30. ΙΩΣΗΦ ΠΑΡΤΣ, *Κεφαλληνία και Ιθάκη. Γεωγραφική Μονογραφία*, μτφρ. Α.Γ. Παπανδρέου, εν Αθήναις 1892, σ. 225.

Ντούρη, όπου τοποθετείται η ακρόπολη. Η έκταση της αρχαίας πόλεως σήμερα υπολογίζεται σε 300 στρέμματα³¹.

Από τους αρχαίους συγγραφείς γνωρίζουμε ιστορικά γεγονότα³², κυρίως όσον αφορά στην εξωτερική πολιτική και τις συμμαχίες των Παλέων, οι οποίες συχνά διαφέρουν από εκείνες των άλλων πόλεων-κρατών του νησιού. Σημαντικό γεγονός ήταν η πολιορκία της Πάλης από τον Φίλιππο τον Ε', βασιλιά της Μακεδονίας το καλοκαίρι του 218 π.Χ., η οποία καταγράφεται λεπτομερώς από τον Πολύβιο³³, διασώζοντας έτσι πολύτιμα στοιχεία για την πόλη.

Ο απόηχος της αίγλης της αποτυπώνεται αιώνες αργότερα στα κείμενα των περιηγητών, κάποιιοι εκ των οποίων αναφέρουν ότι ο χρόνος έχει καταστρέψει την αρχαία Πάλη, ωστόσο τα λίγα ερείπια είναι αρκετά για να καταλάβει κάποιος τη δόξα της³⁴.

Η φήμη και η δύναμη της Πάλης, δεν γίνεται εύκολα αντιληπτή σήμερα, καθώς δεν σώζονται παρά ελάχιστα οικοδομικά κατάλοιπα, από την κλασική έως τη μεταβυζαντινή εποχή, διάσπαρτα γύρω από τον λόφο της ακρόπολης.

Οι επιφανειακές και οι σωστικές ανασκαφικές έρευνες, ωστόσο, που έχουν διενεργηθεί τα τελευταία χρόνια από την αρμόδια Αρχαιολογική Υπηρεσία, έχουν φέρει στο φως αρκετά στοιχεία, τα οποία επικεντρώνονται κυρίως νότια του Παλαιόκαστρου³⁵.

Οικιστικά κατάλοιπα έχουν βρεθεί στη θέση «Κολώνα» στα δύο ακίνητα που προαναφέρθηκαν, όπου είχε εντοπισθεί γεωμετρική/αρχαϊκή κεραμική. Στο δυτικότερο, εντοπίστηκαν διαδοχικά χρονολογικές φάσεις από τον 8ο έως τον 2ο π.Χ. αι., ενώ στο ανατολικότερο αποκαλύφθηκε τμήμα δρόμου και παρόδια κτήρια, εκ των οποίων το ένα κοσμείται με ψηφιδωτό δάπεδο, το πρωιμότερο μέχρι τώρα στο νησί, που φέρει ως έμβλημα θεατρική μάσκα. Νοτιότερα, ανασκάφθηκαν κτήρια ελληνιστικής εποχής, επιμελημένης κα-

31. ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΘΩΜΑΣ, *Αρχαίες οχυρώσεις στην Κεφαλονιά: συμβολή στη μελέτη των αρχαίων λιθοδομών*, [ανέκδοτη διδακτορική διατριβή], Αθήνα 2009, σ. 157.

32. ANDREA MOROSINI, *Corsi di penna e catena di materie sopra l'isola della Ceffalonia*, Βενετία 1628, p. 27-28. ANDRÉ GRASSET DE SAINT-SAUVEUR, *Voyage historique, litteraire et pittoresque dans les isles et possessions ci-devant venitiennes du Levant*, vol.X, cap.V, Paris 1800, p. 63. Ε. ΠΑΠΑΦΩΡΑΤΟΥ, «Η Αρχαία Πάλη Κεφαλληνίας...», *ό.π.* (υπό εκτύπωση).

33. ΠΟΛΥΒΙΟΣ, *Ίστορία*, 5, 2, 3-4.

34. Ε. ΠΑΠΑΦΩΡΑΤΟΥ, «Η Αρχαία Πάλη Κεφαλληνίας...», *ό.π.*, σσ. 234-236.

35. Πρόκειται κυρίως για σωστικές ανασκαφικές έρευνες σε ιδιόκτητα ακίνητα ή στο πλαίσιο δημοσίων έργων, όπως το υποέργο 3 «Σωστικές ανασκαφές» (2007-2008) του έργου «Περιφερειακός δρόμος Δηξουρίου» ενταγμένου στο Π.Ε.Π. Ιονίων Νήσων 2000-2006 βλ Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «ΔΕ' ΕΠΚΑ: Εκθέσεις εργασιών Ιούνιος 2006 - Ιούλιος 2014», *Αρχαιολογικό Δελτίο* (υπό εκτύπωση).

τασκευής, εκ των οποίων ένας τοίχος είναι κτισμένος κατά το πολυγωνικό σύστημα³⁶.

Δημόσιο κτήριο ελληνιστικών χρόνων ανασκάφθηκε σε απόσταση 450 μ. νότια/νοτιοδυτικά. της ακρόπολης, αρκετά μακριά δηλαδή από τον πυρήνα της πόλεως. Νότια του κτηρίου αποκαλύφθηκαν λίθινες πολιορκητικές σφαίρες, που κατά τον ανασκαφέα Α. Σωτηρίου³⁷, πιθανότατα σχετίζονται με την πολιορκία της Πάλης από τον Φίλιππο τον Ε'.

Στα νοτιοανατολικά του λόφου της αρχαίας ακρόπολης, αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα σε πρόσφατη ανασκαφική έρευνα που διεξήχθη από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Κεφαλληνίας³⁸ (εικ. 1). Σύμφωνα με τις πρώτες εκτιμήσεις, πρόκειται για αγροικία και χρονολογείται στον 4ο/3ο π.Χ. αι. Ένας αποσπασματικά σωζόμενος τοίχος στα ανατολικά (σωζομένου μήκους 13,50 μ.), πιθανόν αποτελούσε τον περίβολο του κτηριακού συγκροτήματος. Σε απόσταση 8,00 μ. προς δυτικά αναπτύσσεται το κτήριο, το οποίο διατηρείται σε κατάχωση. Στο βορειοδυτικό τμήμα του αρχαίου κτηρίου αποκαλύφθηκε αγωγός που βαίνει παράλληλα με τον βόρειο τοίχο (τχ. 3) του συγκροτήματος (εικ. 2). Ο αγωγός οριοθετείται με αργούς λίθους, σώζεται σε μήκος 6μ. και έχει κατεύθυνση ανατολικά-δυτικά, ενώ πιθανότατα εκτείνεται προς το όμορο προς βορειοανατολικά ακίνητο. Καλυπτόταν με λίθινες πλάκες, όπως δείχνουν οι τέσσερις που βρέθηκαν κατά χώραν. Στον δυτικότερο χώρο του κτηρίου (χ. 7), αποκαλύφθηκε τοίχος (τχ. 12) θεμελιωμένος βαθύτερα από τους τοίχους που οριοθετούν τον συγκεκριμένο χώρο (τχ. 5, 8 και 10), υποδηλώνοντας πιθανόν μια προγενέστερη οικοδομική φάση. Επιπλέον, διαπιστώθηκε εκτεταμένη χρήση κεράμων σε δύο σημεία της τοιχοποιίας: στη μία περίπτωση οι κέραμοι έχουν τοποθετηθεί επί στρώσεως μικρών αργών λίθων σε μήκος 3 μ. στο ανατολικό κατώτερο τμήμα τοίχου στο νότιο τμήμα του κτηρίου (τχ. 14), ενώ στη δεύτερη κεραμίδες επί χώματος συνιστούν τμήμα του κάθετου στον προηγούμενο τοίχο (τχ. 16).

Συνολικά, συλλέχθηκε μεγάλη ποσότητα κεραμικής, κυρίως λεπτής, ενώ

36. Α. ΣΟΤΙΡΙΟΥ, «Excavations at Kephallonia and Ithaca during 2000-2010», *ό.π.*, σσ. 1-50· ο ΙΔΙΟΣ, «Excavations at Kefalonia during 2005-2013», *ό.π.*, σ. 31. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «ΛΕ' ΕΠΚΑ: Εκθέσεις εργασιών Ιούνιος 2006 - Ιούλιος 2014», *Αρχαιολογικό Δελτίο* (υπό εκτύπωση)

37. Α. ΣΟΤΙΡΙΟΥ, «Excavations at Kephallonia and Ithaca during 2000-2010» *ό.π.*, σ. 31. ο ΙΔΙΟΣ, «Excavations at Kefalonia during 2005-2013», *ό.π.*, σ. 32. ο ΙΔΙΟΣ, «Από το Ανασκαφικό Έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων 2000-2010», *ό.π.*, εικ. 10. ο ΙΔΙΟΣ, «ΛΕ' ΕΠΚΑ: Εκθέσεις εργασιών Ιούνιος 2006 - Ιούλιος 2014», *Αρχαιολογικό Δελτίο* (υπό εκτύπωση).

38. Ο. ΒΙΚΑΤΟΥ - Ε. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ, «Το έργο της ΕΦΑΚΕΦ: οι πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες...», *ό.π.*, (υπό εκτύπωση). Ο. ΒΙΚΑΤΟΥ, «Το έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κεφαλληνίας 2015-2017», *ό.π.*, σσ. 12-13, εικ.7. ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ, «Εφορεία Αρχαιοτήτων Κεφαλληνίας, τα χρονικά των ετών 2016-2017», *Αρχαιολογικό Δελτίο* (υπό έκδοση).

από τα πολλά κινητά ευρήματα ξεχωρίζει η μεγάλη ποσότητα πήλινων αγνύθων, οι οποίες εντοπίστηκαν σχεδόν σε όλους τους χώρους του κτηρίου. Επίσης συλλέχθηκαν χάλκινα νομίσματα, άλλα χάλκινα αντικείμενα (καρφιά, ελάσματα), σιδερένια καρφιά και σκωρίες, καθώς και πολλά τεμάχια από την κεράμωση του κτηρίου. Στη θεμελίωση του ανατολικού τοίχου του συγκροτήματος εντοπίστηκαν πήλινα αγγεία από τελετή «εγκαινίων».

Από τα κινητά ευρήματα, συμπεραίνεται η λειτουργία εργαστηριακών χώρων, συνήθως σε αγροικίες. Στο κτήριο ανιχνεύονται διαφορετικές οικοδομικές και κατασκευαστικές φάσεις, καθώς όμως η μελέτη του υλικού είναι σε πρώιμο στάδιο, δεν μπορούν να εξαχθούν ακόμα ασφαλή χρονολογικά συμπεράσματα.

Όπως προαναφέρθηκε, βόρεια της ακρόπολης, στη θέση «Καραβοστάσι-Ριτσάτα», στο χώρο με γεωμετρική χρήση, ανασκάφηκαν οικιστικά κατάλοιπα ελληνιστικής εποχής, σύμφωνα με τις προκαταρκτικές εκτιμήσεις. Αποκαλύφθηκαν τρία κτήρια. Στα βόρεια του κτηρίου Α αποκαλύφθηκε το Κτήριο Β, με κατεύθυνση βορρά-νότο και εξωτερικές διαστάσεις 12,56 μ. x 4,14 μ., όπου εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν δύο χώροι. Οι τοίχοι σώζονται στο επίπεδο θεμελίωσης και δομούνται από μεγάλους κατεργασμένους λιθοπλίνθους. Εκατέρωθεν του Κτηρίου Β αποκαλύφθηκε πυκνό στρώμα πεσμένων λίθων και κεραμίδων καθώς και μία εστία. Το κτήριο Γ, έχει κατεύθυνση ανατολικά-δυτικά και εξωτερικές διαστάσεις 13,53 μ. x 7,34 μ. Τρεις τάφοι εντοπίστηκαν εξωτερικά του κτηρίου Β.

Το νεκροταφείο της κλασικής και της ελληνιστικής πόλης μαρτυρείται στα ανατολικά/νοτιοανατολικά της ακρόπολης, στην περιοχή του Αγίου Σπυρίδωνα, ενώ πρόσφατη ανασκαφή σε απόσταση περίπου 700 μ. νοτιοδυτικά του λόφου, θέτει νέα ερωτήματα για την έκταση της πόλης και τη χωροθέτηση των νεκροταφείων. Στο συγκεκριμένο ακίνητο³⁹ ανασκάφηκαν τρεις κεραμοσκεπείς τάφοι, οι δύο εκ των οποίων έφεραν διπλούς ενταφιασμούς και ήταν ιδιαίτερα επιμελημένοι. Στα βόρεια τους αποκαλύφθηκε τμήμα ισχυρού τοίχου, που πιθανόν περιέβαλλε το νεκροταφείο (εικ. 3). Σε επαφή με τους τάφους, αποκαλύφθηκε κυκλοτερούς κάτοψης λιθόχτιστη κατασκευή (εικ. 4), πλήρης χώματος και πεσμένων λίθων, εντός της οποίας εντοπίστηκε τμήμα επιγραφής, προφανώς επιτύμβιας⁴⁰, η οποία σώζει το όνομα ΚΑΝΘΑΡΑ

39. Ο. ΒΙΚΑΤΟΥ - Ε. ΠΑΠΑΦΩΡΑΤΟΥ, «Εφορεία Αρχαιοτήτων Κεφαλληνίας: χρονικά ετών 2014-2015», ό.π. (υπό εκτύπωση). Οι ΙΔΙΕΣ, «Το έργο της ΕΦΑΚΕΦ: οι πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες...», ό.π. (υπό έκδοση). Ε. ΠΑΠΑΦΩΡΑΤΟΥ, «Η Αρχαία Πάλη Κεφαλληνίας...», ό.π., σ. 243. Ο. ΒΙΚΑΤΟΥ, «Το έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κεφαλληνίας 2015-2017», ό.π., σσ. 11-12, εικ. 4.

40. Επιτύμβια ενεπίγραφη στήλη εντοπίστηκε και κατά την ανασκαφή του περιφερειακού δρόμου Δηξουρίου, πλησίον των λίθινων σφαιρών. Έφερε επιγραφή σε τρεις στίχους και ανάγλυφη ταινία με ίχνη ερυθρού χρώματος.

(εικ. 5). Σημειώνεται ότι το όνομα αυτό εντοπίζεται σε δύο επιτύμβιες επιγραφές, μία από την αττική και η δεύτερη από την Ερέτρια του 2ου αι. π.Χ., καθώς και σε επιγραφή από την αιτωλική πόλη Φίστυον.

Το λιμάνι των Παλέων θα πρέπει να αναζητηθεί στα βορειοδυτικά, στην παραλιακή θέση «Καραβοστάσι». Τα λείψανά του ήταν ορατά στις αρχές του 19ου αι., ενώ μαρτυρείται η εύρεση σιδερένιων αντικειμένων για την πρόσδεση των σκαφών⁴¹. Πρόσφατα, από κάτοικο του Ληξουρίου υποδείχθηκε στη ΔΕ' Ε.Π.Κ.Α.⁴² και στην Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων, θαλάσσια θέση κοντά στην ακτή και στον πυρήνα της αρχαίας πόλης, με αρχιτεκτονικά λείψανα. Συγκεκριμένα εντοπίστηκαν, σε κοντινή απόσταση μεταξύ τους, τρεις σφόνδυλοι με ραβδώσεις σε σειρά με κατεύθυνση Α-Δ. Τέταρτος σφόνδυλος, θραυσμένος και θαμμένος κατά μεγάλο μέρος του μέσα στον βυθό, εντοπίστηκε στα ανατολικά τους. Σε απόσταση περ. 7 μ. βόρεια της σειράς των σφονδύλων, υπάρχει κατά χώραν τοίχος κτισμένος με έντεκα μεγάλο μεγέθους λιθοπλίνθους, με κατεύθυνση Α-Δ, παράλληλος δηλαδή με τη σειρά των σφονδύλων. Στην ανατολική φαινόμενη απόληξη του τοίχου αυτού εντοπίστηκε δεύτερος ισχυρός τοίχος με κατεύθυνση Β-Ν. Ο δεύτερος τοίχος σχηματίζεται από δύο παράλληλες και εφαπτόμενες σειρές λιθοπλίνθων, οι οποίες παρακολουθούνται σε μικρό μήκος. Σε απόσταση 2 μ. δυτικά του δεύτερου τοίχου, εντοπίστηκε και τρίτος τοίχος, με κατεύθυνση Β-Ν, κάθετος δηλαδή με τον πρώτο τοίχο και παράλληλος με τον δεύτερο. Σύμφωνα με τις προκαταρκτικές παρατηρήσεις, οι σφόνδυλοι είναι σε δεύτερη χρήση, ενώ το οικοδόμημα βόρεια αυτών πιθανολογείται ότι πρόκειται για αρχαίο λιμενικό έργο της πόλης-κράτους Πάλης.

Το 189 π.Χ., η Πάλη παραδόθηκε στον ρωμαίο ύπατο Marcus Fulvius Nobilior και η ρωμαϊκή κυριαρχία στο νησί ξεκινά αφού καταλήφθηκε και η Σάμη. Οι εντοπισμένες μέχρι σήμερα θέσεις της εποχής είναι κυρίως παραθαλάσσιες, γεγονός που παρατηρείται σε όλο τη νησί και εξηγείται από τις εμπορικές ανάγκες και την ασφάλεια που επικρατεί λόγω της «ρωμαϊκής ειρήνης».

Στον πυρήνα της αρχαίας πόλης, μέχρι σήμερα, έχουν εντοπισθεί ρωμαϊκά

41. ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΟΒΕΡΔΟΣ-ΚΩΣΤΗΣ, *Ιστορία της Νήσου Κεφαλληνίας*, μτφρ. Π.Κ. Γκρατσιάτου, εν Κεφαλληνία 1888, σ. 48. ΗΛΙΑΣ ΖΕΡΒΟΣ ΙΑΚΩΒΑΤΟΣ, *Συλλογή Αρχαιολογικών Λειψάνων της Νήσου Κεφαλληνίας*, εν Κεφαλληνία 1861, σ. 61. ΗΛΙΑΣ ΤΣΙΓΣΣΑΛΗΣ, *ό.π.*, σ. 184. Α. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ, *Γεωγραφία Πολιτική, νέα και αρχαία του Νομού Κεφαλληνίας*, Αθήνα 1890, σ. 75. Ι. ΠΑΡΤΣ, *ό.π.*, σ. 226. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία της Κεφαλονιάς, τόμ. Α'*, Αθήνα 1985, σ. 21. ΟΘΩΝ RIEMANN, *Recherches Archeologiques sur les îles Ioniennes - ii. Cephallonie*, Paris 1879, p. 31. Ε. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ, «Η Αρχαία Πάλη Κεφαλληνίας...», *ό.π.*, σ. 233.

42. Η θέση υποδείχθηκε από τον κ. Ελευθέριο Λεγάτο τον Δεκέμβριο του 2011. Αυτοψία διενεργήθηκε το καλοκαίρι του 2012 από τον Προϊστάμενο της ΔΕ' Ε.Π.Κ.Α. κ. Α. Σωτηρίου και τη γράφουσα και ενημερώθηκε η Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων.

κατάλοιπα στους νοτιοανατολικούς πρόποδες του Παλαιόκαστρου, όπου ο φυσικός βράχος έχει λαξευθεί εν είδει τοίχου, πιθανόν στοάς, σε ύψος κυμαινόμενο από 2 έως 3 μ. και φέρει στη λαξευμένη όψη του οχτώ τουλάχιστον κόγχες, οι οποίες ερμηνεύονται ως δοκοθήκες⁴³.

Πολύ κοντά στον πυρήνα της πόλης αποκαλύφθηκε οριοθετημένο με ταφικό περίβολο νεκροταφείο (1ος-3ος αι. μ.Χ.), σε θέση όπου έχουν εντοπισθεί οικιστικά κατάλοιπα προηγούμενων εποχών και κατά τον ανασκαφέα Α. Σωτηρίου, δηλώνει την αλλαγή χρήσης του χώρου με την πάροδο των χρόνων από οικιστική σε ταφική⁴⁴. Αναφορά για ύπαρξη ρωμαϊκών τάφων έχουμε στην περιοχή του Αγίου Σπυρίδωνα, στο νοτιοανατολικό τμήμα της αρχαίας πόλης⁴⁵ όπου πιθανότατα συνεχίζεται η ταφική χρήση από τις προγενέστερες περιόδους, καθώς και στις θέσεις «Λαχού», όπου εντοπίστηκαν και οικιστικά κατάλοιπα⁴⁶, «Δρακοσπηλιά» (Ληξουρίου) και «Πλατυγιαλός»⁴⁷.

Πιθανότατα κατά τη ρωμαϊκή εποχή να συρρικνώθηκε η πόλη στο νότιο τμήμα της ή και να επικεντρώθηκε η δραστηριότητα βορειότερα, λόγω της ύπαρξης του λιμανιού.

Στη θέση «Καραβοστάσι», πλησίον των γεωμετρικών λειψάνων και ΝΑ της προαναφερθείσας εκτεταμένης ελληνοιστικής και ρωμαϊκής εγκατάστασης, ανασκάφηκε ρωμαϊκός δρόμος με κατεύθυνση βορειοδυτικά-νοτιοανατολικά⁴⁸.

Οικιστικά κατάλοιπα της υστερορωμαϊκής περιόδου ανασκάφηκαν στη θέση «Κιόνια», 900μ. βόρεια της ακρόπολης⁴⁹. Στην ίδια θέση και σε β' χρήση εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά μέλη (πωρολιθικά κιονόκρανα και τμήματα κίωνων δωρικού ρυθμού) από κάποιο προγενέστερο, μεγάλο και επιβλητικό οικοδόμημα, η θέση του οποίου δυστυχώς παραμένει άγνωστη. Επίσης, από ιδιώτη βρέθηκε

43. Γ. ΘΩΜΑΣ, *ό.π.*, σ. 156, σχ.82. Β. D'AGOSTINO - P. GASTALDI «Ricerche archeologiche a Pale (Cefalonia)», *Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni italiane in Oriente*, LXXX, serie III, 2, Tomo I, 2002, p. 134. Ε. ΠΑΠΑΦΩΡΑΤΟΥ, «Η Αρχαία Πάλη Κεφαλληνίας...», *ό.π.*, σ. 240.

44. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «ΔΕ΄ ΕΠΚΑ: Εκθέσεις εργασιών Ιούνιος 2006 - Ιούλιος 2014», *Αρχαιολογικό Δελτίο* (υπό εκτύπωση).

45. ΗΛΙΑΣ ΤΣΙΤΣΕΛΗΣ, «Αρχαίοι τάφοι εν Πάλη της Κεφαλληνίας|, *Παρνασσός*, τόμ. Η΄ 1884, σ. 184-189. Ο ΙΔΙΟΣ, *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, τόμ. Β, εν Αθήναις 1904, σ. 420. Ε. ΠΑΠΑΦΩΡΑΤΟΥ, «Η Αρχαία Πάλη Κεφαλληνίας...», *ό.π.*, σσ. 239-240.

46. ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «Νομός Κεφαλληνίας», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμ. 56-59 (2001-2004), Β4 Χρονικά, σσ. 179-180.

47. Η. ΤΣΙΤΣΕΛΗΣ, «Αρχαίοι τάφοι εν Πάλη...», *ό.π.*, σ. 184 κ.ε.

48. Β. D'AGOSTINO, «Le isole ionie sulle rotte per l' Occidente», *Atti del Quarantesimo Convegno di Studi di Magna Grecia*, Taranto 2010, pp. 287-293, fig. 5-6. Β. D' AGOSTINO - P. GASTALDI, 2002, p. 172.

49. ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «Νομός Κεφαλληνίας», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμ. 48 (1993), τεύχ. Β1 Χρονικά, σσ. 146, 148.

και παραδόθηκε μαρμάρινη ανδρική κεφαλή ρωμαϊκών χρόνων⁵⁰, εξαιρετικά σπάνια για τα δεδομένα της Κεφαλονιάς. Κατά δήλωσή του βρέθηκε στη θέση «Μερσιάς», σε απόσταση περίπου 400μ. ανατολικά της θέσεως «Κιόνια».

Εκτός του πυρήνα αλλά στην επικράτεια της Πάλης, στη ρωμαϊκή εποχή χρονολογείται η παράλια εγκατάσταση στη θέση Άγιος Νικόλαος Βά(λ)τσων, στο ΝΔ τμήμα της χερσονήσου. Ο Σπ. Μαρινάτος ανέσκαψε τμήμα κτηρίου, που κοσμείτο με ψηφιδωτό δάπεδο, το οποίο χρονολόγησε στον 2ο μ.Χ. αι. και το ταύτισε με ιερό του Ποσειδώνα⁵¹. Ωστόσο, κατά άλλους μελετητές, θα πρέπει να εξετασθεί το ενδεχόμενο να πρόκειται για έπαυλη, παρόμοιας με τις ρωμαϊκές επαύλεις στη Σκάλα και στην Αγία Ευφημία.

Στη βραχώδη αλλά ήπιας κλίσης νοτιοδυτική ακτογραμμή και στις θέσεις «Βραχυνάρι» και «Κουνόπετρα» (εικ. 6), έχει παρατηρηθεί η εξόρυξη πετρώματος⁵². Αυτό έχει επισημανθεί και σε άλλα παραθαλάσσια σημεία του νησιού, προφανώς λόγω της ευκολίας στη λιθοτόμιση, στην πρόσβαση αλλά και στη μεταφορά του εξαχθέντος υλικού, ενώ πρόσφατη εύρεση κεραμικής, υποδηλώνει πιθανόν την ήδη από την αρχαιότητα εκμετάλλευσή τους.

Στο βόρειο τμήμα της χερσονήσου, σημαντική θέση τουλάχιστον από τα ρωμαϊκά έως και τα μεταβυζαντινά χρόνια⁵³, είναι η «Κερασιά» ή «Γερασιά» με τις ενδεικτικές τοποθεσίες «Μνήματα» και «στα Ελληνικά». Η περιοχή, γνωστή και στον Σπ. Μαρινάτο⁵⁴, ερευνήθηκε επιφανειακά από τη ΔΕ' Ε.Π.Κ.Α. και τον Α. Σωτηρίου και εντοπίστηκαν ρωμαϊκή εγκατάσταση και ταφικά κατάλοιπα. Η εύφορη πεδιάδα που καλλιεργείται έως σήμερα, προφυλαγμένη περιμετρικά από χαμηλά υψώματα, απολήγει στον προφυλαγμένο μικρό κόλπο της Αγίας Ελένης αλλά σχεδόν αθέατη από τη μεριά της θάλασσας, καθίσταται ιδεώδης τόπος κατοίκησης. Λίγο βορειότερα, στη θέση

50. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «Από το Ανασκαφικό Έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων 2000-2010», ό.π., εικ. 1, ο ΙΔΙΟΣ, «ΔΕ' ΕΠΚΑ: Εκθέσεις εργασιών Ιούνιος 2006 - Ιούλιος 2014», ό.π., (υπό εκτύπωση).

51. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, «Αι ανασκαφαί Goekoop εν Κεφαλληνία», ό.π., σσ. 5-8, εικ. 6-8. Ο. ΒΙΚΑΤΟΥ, «Σπυρίδων Μαρινάτος, η ζωή και το έργο του», ό.π. (υπό εκτύπωση). Ε. ΤΖΑΝΕΤΑΤΟΥ, ό.π., σσ. 154-155, Ε. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ, «Ο Σπυρίδων Μαρινάτος και η χερσονήσος της Παλικής», ό.π., σσ. 76-77, εικ. 3.

52. Παρόμοια θέση λατόμευσης έχει εντοπισθεί στη Φελωτή Κυθήρων. πρβλ. ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΟΚΚΟΡΟΥ-ΑΛΕΥΡΑ, ΕΙΡΗΝΗ ΠΟΥΠΑΚΗ, ΑΛΕΞΗΣ ΕΥΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ [et al.], *Coprus Αρχαίων Λατομείων. Λατομεία του ελλαδικού χώρου από τους προϊστορικούς έως τους μεσαιωνικούς χρόνους*, Αθήνα 2014, σ. 332, εικ. 11.

53. Ενδεικτικά, στην περιοχή διατηρούνται και προστατεύονται ως διατηρητέα μνημεία το ενετικό αρχοντικό ιδιοκτησίας Θεοφιλάτου (ΦΕΚ 752/Β/22-10-1984 & ΦΕΚ 330/Β/8-4-1999), η οικία Ζαφειράτου (ΦΕΚ 687/Β/25-11-1992) και ο ναός του Αγίου Ανδρέα (ΦΕΚ 61/Β/31-1-1994).

54. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, «Αρχαιολογικά έρευναι ανά την Κεφαλληνίαν», ό.π., σ. 173.

«Παλιοσταφίδες» Πετανών έχουν εντοπισθεί τμήματα τεσσάρων αναλημματικών τοίχων, χωρίς ωστόσο να δίνονται περισσότερα στοιχεία.⁵⁵

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει πλαστικό αγγείο σε μορφή κεφαλής δούλου, των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων (εικ. 7), το οποίο παραδόθηκε μαζί με χάλκινο νόμισμα από την περιοχή «Γλυφάδα» Λειβαδίου. Δεν είναι όμως σαφείς οι συνθήκες και η ακριβής θέση εύρεσης⁵⁶, γεγονός που δεν επιτρέπει ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με τη χρήση και την προέλευσή του. Διάσπαρτα αρχαία αντικείμενα από την περιοχή της Παλικής, όπως πρόσφατες παραδόσεις αρχιτεκτονικών μελών (σφόνδυλος αρράβδωτου κίονα, δωρικό κιονόκρανο, κ.ά.), συλλογές που φυλάσσονται σε δημόσια ιδρύματα, όπως η μικρή άλλα εξαιρετική συλλογή της Ιακωβατείου Βιβλιοθήκης Ληξουρίου, καθώς και αρχιτεκτονικά μέλη που εντοπίζονται σε β' χρήση, όπως κιονόκρανα που χρησίμευαν ως βάση Αγίας Τράπεζας σε εκκλησίες της Παλικής⁵⁷, καταδεικνύουν τη διαχρονική κατοίκηση της περιοχής, καθώς όμως δεν προέρχονται από ασφαλή αρχαιολογικά δεδομένα, δεν επιτρέπουν την ιστορική σύνδεση και τεκμηρίωσή τους.

Σύμφωνα με τα κύρια αρχαιολογικά δεδομένα, που επιβεβαιώνουν τις ιστορικές μαρτυρίες, αποδεικνύεται ότι η Παλική αποτελεί μία ιδιαίτερη περιοχή, η οποία στο πέρασμα των αιώνων ακολουθεί την ιστορική πορεία του ελλαδικού χώρου και του νησιού, αλλά συχνά χαράσσει και τη δική της διακριτή διαδρομή, η οποία προκύπτει από τις ιστορικές συγκυρίες, τις επιλογές των πολιτών της, τη γεωγραφική θέση και τη γεωμορφολογία της.

Είναι η λιγότερο γνωστή από τις υπόλοιπες πόλεις-κράτη, ωστόσο έχει αρχίσει να αποκαλύπτεται σταδιακά μέσω των σωστικών ανασκαφών, οι οποίες είναι μεν εν μέρει συγκυριακές, αφού ως σωστικές, προκύπτουν από τις οικονομικές ανάγκες και τάσεις της κοινωνίας μας, έχουν φέρει στο φως όμως πολλά και ενδιαφέροντα στοιχεία. Εξάλλου και μόνο το γεγονός της ανασκαφικής επιβεβαίωσης ενός ιστορικού γεγονότος, όπως η πολιορκία του Φιλίππου, είναι ιδιαίτερα σημαντικό.

Ευελπιστούμε ότι μελλοντικές ανασκαφές θα διαφωτίσουν ακόμα περισσό-

55. ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΩΛΩΝΑΣ «Νομός Κεφαλληνίας», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμ. 42 (1987), σ. 169.

56. Πρόκειται για το αγγείο με αριθμό καταγραφής ΜΑ 1745. Η μορφή του δούλου παρουσιάζεται με μεγάλο και λοξό στόμα, μύτη επίσης λοξή, φρύδια λοξά και παχιά, μέτωπο στενό με αυλακώσεις. Στην κορυφή του κεφαλιού βρίσκεται το στόμιο του αγγείου, ενώ φέρει δύο οπές προς ανάρτηση. Διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση. Σύμφωνα με το βιβλίο καταγραφής και μαρτυρίες, βρέθηκε τυχαία σε λατομείο στη περιοχή «Γλυφάδα» στις 15 Ιουνίου 1937.

57. ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑΣ, «Ιόνιοι Νήσοι», *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμ. 24 (1969), τεύχ. Β2, σ. 269-270, 276. Σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αργοστολίου. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, ΑΔ 1993, ό.π., σ. 148.

τερο την ιστορία της και θα απαντήσουν στα ερωτήματα που τίθενται, όπως η χωροθέτηση, η έκταση και ο αριθμός των μυκηναϊκών θέσεων, η έκταση και η διαμόρφωση της αρχαίας Πάλης κατά τις διάφορες ιστορικές περιόδους, οι πόλεις που αναφέρονται στις πηγές και αναμένουν να έρθουν στο φως. Η σημασία της πάντως είναι δεδομένη και διαχρονική, ενώ κάθε νέα ανασκαφική έρευνα πιστοποιεί τη δυναμική της πόλης, που αποτελεί σημαντικό κέντρο και στους επόμενους αιώνες.

ABSTRACT

ANCIENT TOPOGRAPHY OF THE PALIKI PENINSULA

Eleni E. Papafloratou, *Ephorate of Antiquities of Cephalonia and Ithaca*

The peninsula of Paliki, at the western end of Kefalonia, is a special geomorphological and historical area. Its strategic position as well as the abundance of productive sources have attracted human presence since prehistoric times. Surface prehistoric finds (flint tools, hand shells) were retrieved both from coastal (Gero- Gompos, Kounopetra, Vrachynari, Agios Spyridon at Lixouri) and midland sites (Kastelli, Agios Georgios).

Remains dating in the Middle Helladic/Late Helladic period were traced near Kontogennada. In Kontogennada and Parisata, two recently excavated cemeteries brought to light chamber tombs, that although they had been looted, they offer much information about the architecture and burial customs of Late Helladic III (mycenaean) period. Geometric and archaic findings have been revealed around the hill (“Paliokastro”) where the acropolis of the city-state of Pale was built during classic/hellenistic period.

Ancient written sources inform us on important historical events of Pale, especially regarding to foreign policy and the alliances of the citizens of Pale, which often differ from those of the other city-states on the island. An important highlight was the siege of the city by Philip V, King of Macedonia in the summer of 218 B.C., which was recorded in detail by Polybius. Stone-made bullets associated with this siege were found at the SW of the citadel. After the Roman conquest and the establishment of “pax romana”, coastal sites grow, as it can be attested by the finds coming from “Vatsa” and “Kounopetra”, as well as the survey at the plain of “Gerasia”. The core of the ancient city underwent in the south and the development of the northern part, probably because of its proximity to the port in “Karavostasi” position.

Future excavations will further enlighten the history and answer questions such as the location, size and number of Mycenaean sites or the extent of the ancient city during the various historical periods.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικ. 1: οικιστικά κατάλοιπα σε ακίνητο ΝΑ της αρχαίας ακρόπολης. Λήψη από Α.

Εικ. 2: ο αγωγός με τις λίθινες καλυπτήριες πλάκες.
Λήψη από Α.

Εικ. 3: τμήμα τοίχου, (περιβόλου;) στα ΝΔ της αρχαίας ακρόπολης. Λήψη από Δ.

Εικ. 4: η λιθόκτιστη κυκλοτερούς κάτοψης κατασκευή και κεραμοσκεπής τάφος στα Β. της. Λήψη από Δ./ΒΔ

Εικ. 5: τμήμα ενεπίγραφης λίθινης στήλης

Εικ. 6: θέση λιθοτόμησης στην Κουνόπετρα

Εικ. 7: πήλινο αγγείο σε μορφή κεφαλής δούλου (ΜΑ 1745, αρχείο ΕΦΑΚΕΦΙ)